

25 יוני 1997
1997/6/25

197

המורים ידעו עליו ועל חבריו. שקדי בר טספים מצויים על הצוקים שבראש הר גיורא ליד נס הרים ובר גיורא. שקדי בר בדדים מצויים גם במורדות הר הצופים וליד העיר מעלה אדומים.

מילה סורית

רבים מהעצים הנטועים במדרכותיו של רחוב בית הכרם בין בית הכנסת לבין כיכר דנמרק הם של מילה סורית. המילה היא בת למשפחת הזיתיים והיא מפתיעה מדי שנה בפריחתה לפני השקדים עוד בטרם גמרו עלי השנה שעברה לנשור. אני כותב מאמר זה חודש לפני טו' בשבט ולא זכרתי אם המילה כבר פורחת. יצאתי לבדוק ולהפתעתי לפחות מחצית מהעצים כבר בשיא פריחתם. המילה נעזרת ברוח להפצת גרגרי האבקה שלה וכך לפריחתה יכול לשים לב רק מי שמתכוון לכך. אינך יכול לעבור על יד ורד בלי לראות את מוכנותו לפרייה ורבייה - המילה תצליח לפרוח ולעשות פרי בחשאי אף אם מרבים העוברים ושבים ברחוב בית הכרם יוזהרו שהם צריכים להזיז טלפונים למערכת "עת הכרם" על כל מי שפורח. על מנת שבעתיד לא תחמוק המילה מעיני הקורא המתעניין או מציננים את תמונתה. התפרחות שמתפתחות מהניצנים המתעוררים ערוכות בזוגות או בשלושות על חלקיהם העליונים של הענפים. כל תפרחת היא אשכול של פרחים שכל אחד מהם בעל זוג אבקנים (כן - גם לזית וליסמין יש רק 2 אבקנים כמו למילה בת משפחתם) ושחלה עם עמוד עלי בראשה. בהבשיל הפרי הוא כנפית בעלת מבנה אוירודינמי שתינתק מהעץ בזוח חזקה ותעוף תוך שהיא מסתובבת סביב ציר האורך שלה.

שבסלע והאוצר הבוטני - אם החיטה - גדלה לה בלא שמישהו יטרח לשותלה. הצמח על מורדות גבעת רם לא היה מספיק יפה "להם" ונטעו ברושים שפגעו בצומח הטבעי ומוטב שאפסיק כאן כי רבות יש לי "עליהם" וזה כבן חודג מהעובדה שלא נוכל בעתיד להראות דובוני הקורים או חלמוניות לד בית הכרם.

בשנת 1904 החליטה הסתדרות המורים שמכאן ואילך טו' בשבט יהיה חג נטיעה לילדים. הקרן הקיימת לישראל אימצה ים זה והוא הפך עם השנים חג לנטיעה רבתי. בשנים האחרונות חברו כמה גופים הקשורים בטבע הארץ והשבוע הכולל את טו' בשבט הפך לשבוע שמירת הטבע.

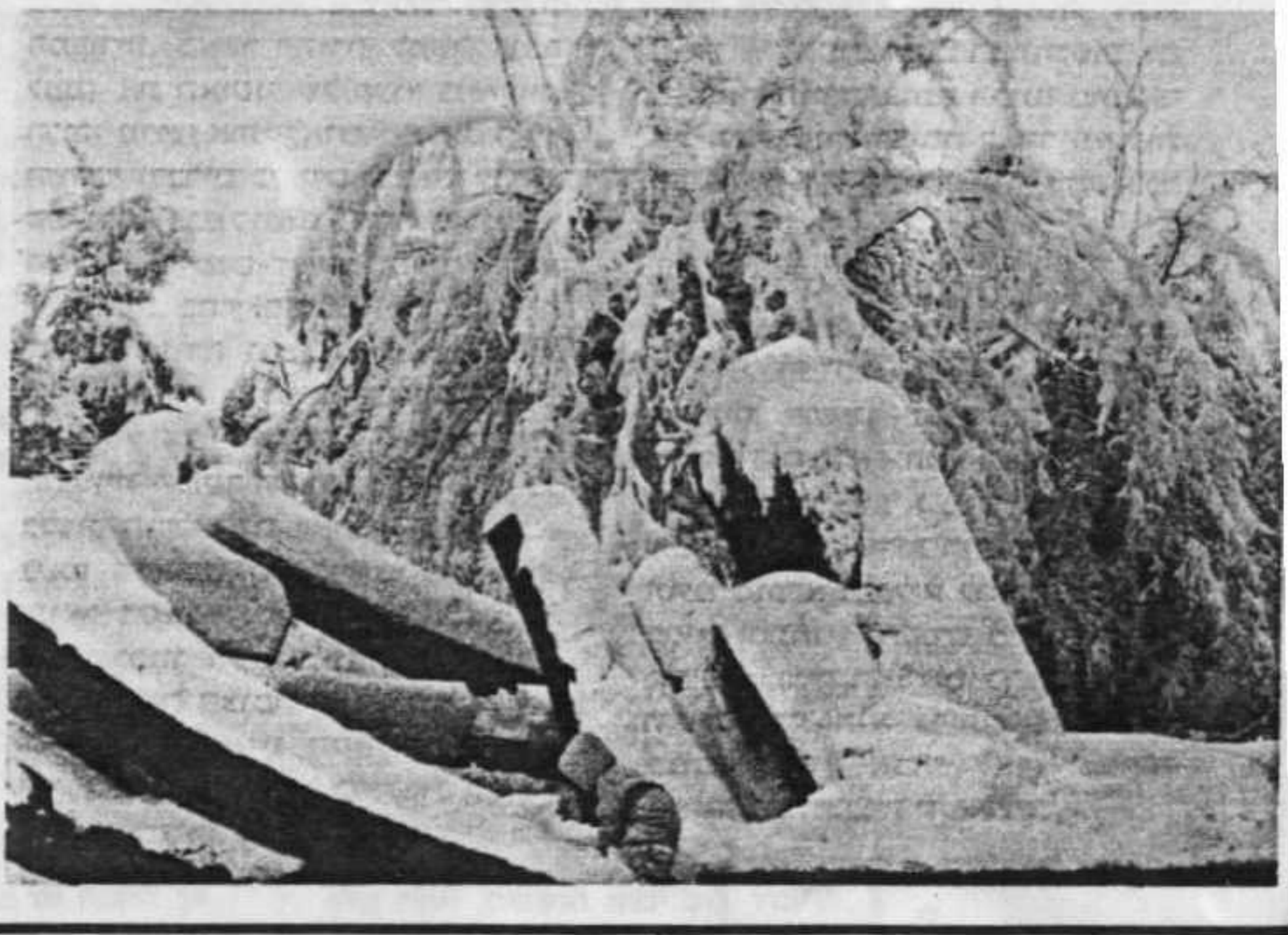
אני רוצה להדגים את חשיבות ההתבוננות בטבע שסביבנו אף אם הוא מקוטע ומלאכותי מעט - איתני הטבע פועלים ואנחנו מחמיצים לעיתים קרובות את מעגלי החיים שבטבע בהתעסקותנו בענייני דיומא. אני מבקש להסב תשומת לבכם לשני מיני עצים שמראים לנו את "עליית המים בעץ" - כלומר את ההתעוררות שבטבע והתחלת הצמיחה, עליה דברו קדמונינו.

השקד

השקד מוכר וידוע לכל ילד בארץ ואיני חושב שרבים הם אלה שגדלו בארץ ויצליחו שלא להשלים את הפסוק פורחת ושמם פז זורחת. התעשרנו בשיר געגועים עמוק לארצנו "בארץ אהבתי השקד פורח" שהתפרסם בקול הדבש של רוחמה בת ירושלים. השקד למינו הוא אחד העצים החשובים בהם התברכו הרי יהודה. מזה כחמשת אלפים שנה משתמש האדם בשקדים

כך זה היה ...

באדיבות "צילום עפר"

**ראש השנה לאילן בטבע
שליד דלת ביתנו**

"באחד בשבט - ראש השנה לאילן,
דברי בית שמאי.
ג. הלל אומרים בחמישה עשר בו."

מתורבתים. למרות שהוכרו בארץ שלושה מיני בר הדומים זה לזה (שקד מצוי, שקד קטן עלים ושקד הרמון) נמצא כיום בהכנה מאמר של חוקרים עתיירי נסיון בצמחית המשרח התיכון ב הם נוטים להכיר בטיפוס אחד ועל כן אקל על עצמי את הדיון ואתיחס כאן ל"שקד". שקדים רבים נטועים בגינות ותיקות של בית הכרם וזה אחד הצמחים הבודדים שלא זקוקים לתיאורים. בשנים רבות הוא מצוי את "עליית המים בעצת האילנות" כאשר ראשוני העצים פורחים בטוי בשבת. במורדות גבעת רם לעבר בית הכרם, כחלק מצומח הבר שניצל לעת עתה ממעדרם של נוטעי הברושים אך עתידו בספק לנוכח דחפוריהם של סוללי הכבישים, גדל שקד בר אשר בייחד עם צמחי עוזרר קוצני ואנס סורי משמש שריד אחרון לצומח טבעי. הוא מצוי בין האוניברסיטה בית הספר התיכון, גני ילדים ובתי ספר בבית הכרם ותלמידי כל המוסדות הללו יכולים לראות אם

מצא כי הערבים מכנים כך את הנושים של "דובוני הקורים". אלה הם זחלים שעירים של פרפרי לילה שגדלים בקבוצות גדולות וטווים סביבם קורים אשר מסתירים אותם מעיני טורפים.

בשעות בוקר טלולות או לאחר גשם חלש שאינו פוגע בקורים הם מכוסים בטיפות זעירות ששוברות את קרני השמש. גושי הדובונים עם הקורים והטיפות שעליהם נראים בלטים בשדה כנחלת בלילה. "הנחלות" בולטות שלש פעמים בחודש שבת - בתחילתו, באמצעיתו ובסופו. יש והערבים מספרים כי החום תלוי בשמים במהלך החורף ובהתקרב חודש שבת יורדת הנחלת הראשונה ומחממת בתחילתו את האדמה. הנחלת השנייה יורדת ומחממת את המים באמצע חודש שבת והשלישית בסופו מחממת את האוויר.

ק קשר רב האי גאון את תופעות הטבע הבולטות לאיכר ולמי שחי בזיקה אל הטבע עם המסורת הקדומה של בית שמאי ובית הלל לקביעת מעד עליית המים בעץ. בעמק חובבי ציון (שיפטה מקוש לדרך החשובה מסי 4) עד אפשר לראות בעונה את דובוני הקורים בחודש שבת. והשנה זו אולי השנה האחרונה בה ניתן יהיה לראות בי טרשי גבעת בית הכרם את הדובונים מכרסמים בעלי חיטת הבר (כן - זו שנתגלתה על ידי אהרן אהרונסון בגליל אך הייתה גם כאן בגבעת בית הכרם מאז ומתמיד ותיעלם עם בניית "בנייני היוקרה"). לא נותרו עוד שטחים רבים של נוף טבעי בסביבת בית הכרם. הקבלנים שנושאים את דגל הפיתוח לפני דחפוריהם לוקחים קרקע מהעמקים שליד בית הכרם ומעבירים אותה לגינות הנוי. כך הם נוגסים בנוף הטבעי המועט שנותר לנו. אחרים בונים בניינים מהודרים על נופי ילדותנו והופכים אותם לרחובות מצועצעים וגינות "מסודרות". חבל שאדריכלי נוף לא מסוגלים להבין את היופי שבנוף הטבעי - הנוף בו צמחה תרבותנו העתיקה. נוף סלעי בו מערות קארסטיות נוקבות את ההר, חוזיות מחטבות את הזיזים והסדקים הקטנים

בשטת ילדותי ונערוטי בבית הכרם גדלתי על זרי חג העצים, חג הנטיעה וחד, כידי רבים מבני בית הכרם הייתה בנטיעת עצי אורן בסביבת שכונתנו. לימים עסקתי בהוראת חינך שדה בעת שירותי הצבאי ולמדתי רבות בנושאי טבע הארץ כפי שנשזר בתרבותנו הקדומה - תרבות שצמחה עת עם ישראל חי על אדמתו וממנה. למדתי מנחם הראובני, שפיתח והנהיג את הנשא, לאהוב פרקים רבים בתרבותנו שלמידתם בין כתלי בית הספר לא טרמה קודם לכן לזיקה רבה אליהם. רבים מהדברים המובאים כאן למדתי יש והוא שממשיך בדרך שסלל לרבים, רת הנופים והתרבות של עמנו לפני שליט מהם, מקיים עם עמיתיו ותלמידיו את "נאות קדומים" שבחבל מדיעים. הרוצים להעמיק בנושאים אלה ראוי שיבקרו שם.

עד למאות השנים האחרונות לא היה ראש השנה לאילן יום חג. היה זה יום קובע לסיומה של שנת פרי אחת ותחילתה של שנת פרי שניה לצורך דיני מעשרות. ההבדל בין גישתם של בית שמאי לבין זו של בית הלל מוצא לו הדים בדיונים בין החכמים מאוחר יותר. נכתב במשנה "ראש השנה לאילן מאי טעמא? אמר רבי אלעזר: הואיל ויצאו חוב גשמי השנה...". אומר על כך רש"י: הואיל ויצאו רוב גשמי השנה - שכבר עברו רוב ימות הגשמים, ועלה שרף באילנות ונמצאו הפירות חונטים מעתה. רב האי גאון, בהתייחסו לעצים, אומר על עניין זה בתקופה מאוחרת יותר: עד כאן חייו ממי השנה שעברה, מכאן ואילך הן חייו ממי השנה הבאה". הוא גם מביא הסבר נוסף: ודברים נראים הם כי בזמן הזה הוא שקוראים אותם בלשון ישמעאל "אל גישרה אל תאניה" (הנחלת השניה) ובו מתלחחין עצי אילנות ומתחילים לחיות ואומרים "גירי אל מא פי אל עוד (עולים המים בעץ) והוא קרוב לטוי בשבת של תקופה ובדן הוא שיהא ראש השנה לאילן. הראובני שחקר את מהות "הנחלת", שהיוותה לרב "האי גאון" מעין אינדיקטור לעניין ראש השנה לאילן,

מילה בפריחה זמן קצר לאחר תחילת השלכת.

במהלך האביב המילה תלבלב תפתח עלים רבים ותצל במשך הקיץ על העוברים ברחוב.

ראוי להזכיר היכן המילה גדלה בלא התערבות האדם. העצים הגדולים ביותר מעטרים את מעיינות הדן למרגלות החרמון. עצים לא גדולים במיוחד מצויים ליד מעיינות בגולן ובגליל. עץ אחד מצוי ליד המעיין של לטרון והוא כנראה הדרושי בארץ. ייתכן כי בתקופת המשנה הוא גדל בכמות גדולה יותר כי נאמר (בתוספתא, שביעית ז', 11): "סימן להרים מילין".

(הגשתי לסוף המאמר ולא אמרתי דבר על מנהגם של המקובלים בצפת לערוך סדר ערב ראש השנה לאילן בו ארבע כסות היין הנלגמות מסמלות את חילופי הצבעים בטבע הארץ. על כך עדיף לדון בהרצאה שתלווה בשקופיות צבעוניות).

אבינעם דנין

מילה בשלכת ובלבלוב